

УДК 364.622:364.334:331.53-057.36

DOI <https://doi.org/10.32782/academ-ped.psyh-2025-2.13>**Ірина КОБЕЦЬ**

аспірантка кафедри психології і педагогіки дошкільної освіти,

Університет Григорія Сковороди в Переяславі

ceo@iceainternational.com

ORCID: 0009-0009-3356-1107

ПСИХІЧНЕ ЗДОРОВ'Я ТА ПРАЦЕВЛАШТУВАННЯ ВЕТЕРАНІВ: СТАН І РЕКОМЕНДАЦІЇ МІЖНАРОДНИХ ОРГАНІЗАЦІЙ

Анотація. *Мета статті* – опис сучасного стану психічного здоров'я ветеранів, їхньої реінтеграції й результатів аналізу рекомендацій міжнародних структур щодо професійної реабілітації ветеранів.

Методологія. Стаття висвітлює теоретико-методологічні засади різних підходів щодо встановлення взаємозв'язку між психічним здоров'ям ветеранів і можливостями їхнього працевлаштування як шляху реалізації проблеми їхньої реінтеграції в соціум.

Наукова новизна дослідження полягає в установленні головних перешкод реінтеграції ветеранів, серед яких, по-перше, проблеми зі здоров'ям; по-друге, нерозуміння проблем ветеранів з боку суспільства й роботодавців; по-третє, психологічні труднощі – майже половина ветеранів визнають, що психологічний стан заважає їм у пошуку чи втриманні роботи. Також наукова новизна дослідження пов'язана з презентацією результатів аналізу рекомендацій міжнародних структур щодо професійної реабілітації ветеранів, зокрема ООН, ВООЗ, МОП, ОЕСР, МОМ, Світового банку, ЄС і НАТО. Міжнародний досвід підтверджує, що завдяки цілеспрямованим програмам підтримки можна знизити безробіття серед ветеранів до загальнонаціонального рівня й забезпечити доступ до ментального здоров'я всіх, хто цього потребує. **Висновки.** Питання психічного здоров'я тісно пов'язане з темою працевлаштування. Також акцентується увага, що ветерани з вираженим нелікованим ПТСР або депресією значно складніше адаптуються до роботи. Ефективна реінтеграція ветеранів вимагає комплексного підходу, який поєднує медичні, психологічні, соціальні й економічні рішення. Сучасні міжнародні та вітчизняні програми, зосереджені на ветеранах, надають їм інструменти для самопомогі (психоосвіта, навички подолання травми), індивідуальний супровід (case-management) та усувають перешкоди для працевлаштування.

Ключові слова: ПТСР, психічне здоров'я, реінтеграція, ветерани, депресія, безробіття, працевлаштування, професійна реабілітація, травма, територіальні програми.

Iryna KOBETS

Postgraduate Student at the Department of Psychology and Pedagogy of Preschool Education,

Hryhorii Skovoroda University in Pereiaslav

ceo@iceainternational.com

ORCID: 0009-0009-3356-1107

MENTAL HEALTH AND EMPLOYMENT OF VETERANS: STATUS AND RECOMMENDATIONS OF INTERNATIONAL ORGANIZATIONS

Abstract. *The purpose* of the article is to describe the current state of veterans' mental health, their reintegration, and the results of the analysis of recommendations of international institutions on the professional rehabilitation of veterans.

Methodology. The article highlights the theoretical and methodological principles of various approaches to establishing the relationship between the mental health of veterans and their employment opportunities as a way to implement the problem of their reintegration into society. **The scientific novelty** of the study lies in identifying the main obstacles to the reintegration of veterans, including: first, health problems; second, lack of understanding of veterans' problems by society and employers; third, psychological difficulties – almost half of veterans admit that their psychological state prevents them from finding or keeping a job. The scientific novelty of this study is also associated with the presentation of the results of the analysis of recommendations of international institutions on the professional rehabilitation of veterans, in particular the UN, WHO, ILO, OECD, IOM, World Bank, EU and NATO. International experience confirms that targeted support programs can reduce unemployment among veterans to the national level and ensure access to mental health for all who need it. **Conclusions.** The issue of mental health is closely related to the topic of employment. It is also emphasized that veterans with severe untreated PTSD or depression have much more difficulty in adapting to work.

© І. Кобець, 2025

Стаття поширюється на умовах ліцензії CC BY 4.0

Effective reintegration of veterans requires a comprehensive approach that combines medical, psychological, social and economic solutions. Modern international and domestic programs focused on veterans provide them with tools for self-help (psychoeducation, trauma-recovery skills), individual support (case-management) and eliminate obstacles to employment.

Key words: PTSD, mental health, reintegration, veterans, depression, unemployment, employment, vocational rehabilitation, trauma, territorial programs.

Постановка проблеми. Війна неминуче позначається на психологічному стані військових, а постконфліктні суспільства стикаються з хвилею психотравм [11]. В Україні стан психічного здоров'я ветеранів викликає серйозне занепокоєння. За оцінками МОЗ України, до 1,8 мільйона осіб серед військовослужбовців і ветеранів можуть потребувати психологічної підтримки [1]. Це попередня оцінка «на перспективу», яка відображає масштаб потенційної проблеми: фактично йдеться про те, що близько третини ($\approx 30\text{--}40\%$) усіх, хто пройшов через бойові дії, матимуть ті чи інші психологічні наслідки, якщо своєчасно не отримають психологічної допомоги. Статистика діагностованих випадків посттравматичного стресового розладу (далі – ПТСР) також зростає. Міністерство охорони здоров'я зафіксувало різке збільшення кількості діагнозів ПТСР із 3,167 випадків у 2021 році до 12,494 у 2023 році. Отже, за два роки показник офіційно зареєстрованих випадків зріс майже в 4 рази. Водночас експерти застерігають, що ці цифри далеко не повні, адже не всіх військових обстежують, багато хто не звертається за допомогою, а дехто лікується неофіційно [3].

Інша тривожна статистика: згідно з оцінками ветеранів і військових психологів, 20–30% ветеранів з бойовим досвідом можуть мати стійкі психологічні проблеми (ПТСР, депресії тощо) без належного втручання [21]. Цей відсоток узгоджується з досвідом інших країн. Так, наприклад, після війни у В'єтнамі близько 15–25% американських ветеранів протягом життя мали ПТСР, а після конфліктів в Іраку й Афганістані, за різними дослідженнями, від 11% до 20% ветеранів стикнулися з симптомами ПТСР [22].

Варто зазначити, що питання психічного здоров'я тісно пов'язане з темою працевлаштування. Повномасштабна війна в Україні різко збільшила ветеранську спільноту, а питання їхнього працевлаштування набуло великої гостроти.

Аналіз джерел та останніх досліджень.

За даними Українського ветеранського фонду, станом на кінець 2023 – початок 2024 року рівень безробіття серед ветеранів досяг майже 31%, що значно перевищує середній показник по країні [5]. Для порівняння, ще у 2023 році близько 28% ветеранів повідомляли про відсутність роботи, тобто за рік ситуація погіршилася. Ця тривожна тенденція частково пояснюється як економічними труднощами воєнного часу, так і бар'єрами, з якими зіштовхуються колишні військові на ринку праці. Наше опитування показує, що головними перешкодами ветерани називають такі: по-перше, проблеми зі здоров'ям (понад 63% опитаних відзначили погіршення фізичного стану після служби), по-друге, нерозуміння з боку суспільства й роботодавців (також близько 63% указали на стереотипи і брак підтримки), по-третє, психологічні труднощі – майже половина ветеранів (50,6%) визнає, що психологічний стан заважає їм у пошуку чи втриманні роботи. Це узгоджується з якісними дослідженнями: ветерани часто відзначають проблеми концентрації, підвищену тривожність чи труднощі в спілкуванні після повернення з війська, що ускладнює адаптацію на робочому місці [7].

Наявний стан реінтеграції колишніх військовослужбовців зумовлює потребу у вивченні досвіду інших країн щодо покращення психічного здоров'я і працевлаштування ветеранів. Дослідженням цього питання займалися такі науковці, як О.Т. Васильковський, І.І. Приходько, О.М. Бурляй, Л.І. Кравчук, І.О. Федоренко, О.Б. Сидоренко й інші. Проте вирішення цієї проблеми як на науковому рівні, так і на рівні її (проблеми) реалізації ще далеке від задоволення потреб військових і їхніх сімей.

З огляду на недостатність вирішення цієї проблеми й потребу в її вирішенні, **мета статті** – описати сучасний стан психічного здоров'я ветеранів і наявні проблеми їхньої реінтеграції, а також презентувати

результати аналізу рекомендацій міжнародних структур щодо професійної реабілітації ветеранів.

Виклад основного матеріалу. Ветерани з вираженим нелікованим ПТСР або депресією значно складніше адаптуються на роботі (існують дані, що ризик безробіття у ветеранів з депресією на 35% вищий, ніж у тих, хто не має таких розладів) [17].

Міжнародний досвід надає приклади, як країни відповідають на цю кризу. У США створена потужна мережа центрів психічного здоров'я ветеранів, а програми скринінгу ПТСР є обов'язковими при демобілізації. Як результат, значна частка американських ветеранів, отримавши лікування, успішно повертається до роботи. У Канаді та Британії діють спеціалізовані клініки оперативного стресу (OSI clinics) для військових, які забезпечують раннє втручання [14]. Ізраїль має багаторічний досвід допомоги солдатам із бойовою психотравмою, наприклад, після війни 2023 року їхнє Міністерство оборони повідомило, що 43% демобілізованих учасників бойових дій, які звернулися до реабілітаційних центрів, мають ПТСР. Ці люди залучені до спеціальних програм (групи підтримки, фармакотерапія, терапевтичні табори тощо). При цьому, завдяки культурі, що склалася, в Ізраїлі не стигматизується серед військових звернення за психологічною допомогою [23]. В Україні ж проблема стигми ще існує, хоча ситуація поволи змінюється. За 2023 рік значно більше військовослужбовців почали відкрито говорити про необхідність психічного відновлення. Зусиллями психологів і волонтерів у суспільстві формується розуміння ПТСР як нормальної реакції на ненормальні обставини війни.

На міжнародному рівні ситуація із зайнятістю ветеранів інша. У країнах з напрацьованою ветеранською політикою, як-от у США, рівень безробіття серед колишніх військових, навпаки, нижчий за середній щодо населення (станом за останні роки – близько 2,8% у США) [26]. Це свідчить про ефективність програм реінтеграції. Багато американських ветеранів отримують допомогу в працевлаштуванні ще до звільнення з війська, мають податкові стимули для роботодавців тощо. У європейських країнах, які мають досвід участі у воєнних місіях (наприклад, Велика Британія,

Німеччина, Франція), рівень зайнятості ветеранів також доволі високий, хоча там є свої проблеми, зокрема за параметром релевантності/нерелевантності роботи (часто ветерани працюють на посадах, що не відповідають їхнім кваліфікаціям) [24].

З огляду на ці соціально-психологічні виклики, варто звернутися до рекомендацій міжнародних структур щодо професійної реабілітації ветеранів. Результати тематичного аналізу цих рекомендацій засвідчили, що міжнародні організації: ООН (зокрема ПРООН), ВООЗ, МОП, ОЕСР та інші – напрацювали значний корпус порад, які можуть слугувати дорожньою картою для країн, що стикаються з масовою демобілізацією ветеранів. Ключові акценти таких рекомендацій полягають у таких важливих підходах і положеннях:

1. *Програмний підхід ООН (UNDP).* Автори програми розвитку ООН у звітах наголошують на комплексній реінтеграції на рівні громад. Згідно з аналізом ПРООН, потреби ветеранів (а також інших постраждалих груп – переселенців, колишніх комбатантів) найкраще задовольняти через територіальні програми, що охоплюють й економічний, і соціальний, і психологічний складники. Це означає, що в кожній громаді, де є значна кількість ветеранів, мають діяти місцеві центри/офіси підтримки, які знають ветеранів «на ім'я» й можуть адресно допомагати чи з працевлаштуванням, чи з лікуванням, чи з житлом [10].

UNDP підкреслює важливість залучення самих ветеранів і неурядових організацій (НУО) до розробки й виконання програм. Такий підхід підвищує довіру й ефективність [13].

ПРООН у 2022–2023 рр. реалізувала для України проєкт «Пошук рішень для реінтеграції ветеранів», де одним із результатів стали рекомендації щодо створення ветеранських просторів, навчання консультантів з питань кар'єри для військових, а також урахування гендерних аспектів (потреб жінок-ветеранок) [25]. Крім того, ООНівські агенції фокусуються на поєднанні короткострокових і довгострокових заходів: негайна допомога ветерану після повернення (ресоціалізація, перша психологічна допомога, допомога з документами) має плавно перейти в довгострокову підтримку розвитку (освіта, біз-

нес-можливості, здоров'я впродовж життя). Важливою є й трансформація суспільного сприйняття: UNDP, зокрема, рекомендує інформаційні кампанії та програми громадського діалогу, аби ветеранів сприймали як рушійну силу розвитку громад, а не як проблемну групу [8].

2. *Рекомендації ВООЗ*. Всесвітня організація охорони здоров'я зосереджується на аспектах здоров'я й працездатності ветеранів. ВООЗ застерігає: не нехтувати як фізичною, так і психічною реабілітацією в постконфліктний період. Один із глобальних меседжів ВООЗ «*Rehabilitation 2030*» – кампанія, яка закликає країни розбудовувати системи реабілітації, бо потреба в них зростає (зокрема через війни). Для ветеранів це означає розширення мережі центрів фізіотерапії, ерготерапії, протезування, а також інтеграцію послуг з підтримки психічного здоров'я [20]. Професійна реабілітація також трактується ВООЗ широко. Рекомендується модель, де медична допомога й повернення до роботи йдуть паралельно, а не послідовно. Наприклад, воїн, що втратив кінцівку, повинен мати змогу ще під час фізичної реабілітації отримувати професійні консультації. Це підвищує мотивацію й дає бачення майбутнього [2]. Також ВООЗ (спільно з ВООЗівським партнерством *mhGAP*) упроваджує програми на кшталт «*Problem Management Plus*» (PM+). Це короткі алгоритми психологічної допомоги для осіб із посттравматичним стресом, які можуть застосовувати навіть немедичні фахівці після відповідного навчання [19]. Такі інструменти рекомендовані для використання в громадах, особливо коли професійних психологів бракує. Ще однією ініціативою ВООЗ є «*Mental Health at Work*» [15]. У 2022 році затверджено глобальні керівні принципи щодо психічного здоров'я на робочому місці, які радять роботодавцям упроваджувати програми підтримки для працівників, що пережили травматичні події. Це безпосередньо стосується й ветеранів [28]. ВООЗ закликає компанії створювати політики з підтримки психічного здоров'я, навчати менеджерів основ травма-інформованого підходу, забезпечувати гнучкі умови праці для тих, хто цього потребує (скорочений день для проходження терапії). Нарешті, спільно з МОП розроблено рекомендації з повернення до

роботи після травми/хвороби, де підкреслюється важливість раннього залучення постраждалого до планування свого повернення, тобто ветеран не має «випадати» із соціуму на етапі лікування, а зберігати зв'язок із роботодавцем або кар'єрними консультантами [27].

3. *Підхід МОП (ILO)*. Міжнародна організація праці зосереджується на економічній реінтеграції та правах працівників [4]. Ще у 2009 році МОП видала ґрунтовні Настанови щодо соціально-економічної реінтеграції колишніх комбатантів, де зібрані найкращі практики з різних країн. Ключовий меседж цих настанов такий: успішна реінтеграція ветеранів сприяє довготривалому миру й розвитку, тому інвестиції в неї виправдані. МОП рекомендує державам створювати програми професійного навчання, центри зайнятості та розвитку підприємництва, спеціально орієнтовані на ветеранів, зокрема наголошується на оцінюванні *трансферних навичок* військових, тобто тих, які вони набули у війську та які цінні в цивільній економіці (лідерство, дисципліна, уміння працювати в команді, керувати технікою тощо). Кар'єрне консультування має допомогти перекласти військовий досвід «цивільною мовою» у їхнє резюме й підібрати відповідні ролі для ветерана. МОП також радить урахувати потреби особливих груп ветеранів, зокрема жінок (які можуть стикатися з подвійною дискримінацією як жінка і як військова) і ветеранів з інвалідністю. Для останніх рекомендується розвивати сфери зайнятості вдома (*remote work*), соціальне підприємництво, спеціальні квоти або субсидії для роботодавців. Ще один акцент, поставлений МОП, – сприяння підприємництву ветеранів. У багатьох післявоєнних країнах ветерани успішно започатковують мікробізнес (фермерство, ремесла, послуги безпеки тощо), якщо їм надати стартову підтримку. Тому МОП радить включати в програми реінтеграції компоненти фінансової грамотності, мікрокредитування, наставництва в бізнесі. Ці підходи вже впроваджуються в Україні [16]. У 2023 році за підтримки ЄС і МОП почали діяти проєкти мікрогрантів для ветеранів-підприємців. Нарешті, МОП звертає увагу на ринковий аналіз: перед запуском програм навчання варто вивчити ринок праці, щоб навчати

ветеранів професій, які справді затребувані. Наприклад, якщо регіон аграрний – доцільні курси з агробізнесу, якщо ІТ-сектор зростає – програми перекваліфікації в ІТ тощо.

4. Рекомендації ОЕСР. Організація економічного співробітництва та розвитку розглядає питання ветеранів у контексті соціальної політики й розвитку людського капіталу [12]. У матеріалах «Економічний огляд України 2025» ОЕСР окремо аналізує виклики реінтеграції ветеранів і надає конкретні поради [18]. По-перше, ОЕСР вітає створення в Україні цілісної системи через Мінветеранів і Координаційний штаб, проте застерігає від фрагментації відповідальності. Зауважується, що потрібна чітка координація між усіма міністерствами й партнерами. По-друге, рекомендується активніше використовувати цифрові інструменти: інтегрувати послуги для ветеранів у онлайн-платформи (як згадану «Дію»), що спростить доступ до підтримки. По-третє, ОЕСР наголошує на умовності соціальної допомоги. З часом допомогу варто прив'язувати до активних дій ветерана (пошук роботи, навчання), забезпечивши водночас адресний захист тих, хто не може працювати. По-четверте, пропонується впровадити механізм ваучерів на послуги для ветеранів (освітні, медичні, психологічні), що дасть людям більше вибору й стимулюватиме розвиток якісних сервісів на ринку. І, по-п'яте, дуже важливими вважаються заходи з протидії стигматизації ветеранів. ОЕСР радить активізувати загальнонаціональні інформаційні кампанії, підтримку проєктів, що демонструють успішних ветеранів у бізнесі, спорті, державній службі, а також привернути особливу увагу до інтеграції ветеранок і важкопоранених (щоб запобігти їхній маргіналізації) [18]. Ці рекомендації багато в чому збігаються з позиціями інших організацій, але вони підкріплені економічними розрахунками. ОЕСР аргументує, що повноцінна інтеграція ~0,5 млн нових ветеранів у економіку України – ключова умова довготривалого зростання й соціальної стабільності.

І нарешті, варто зазначити, що міжнародні структури не обмежуються порадами на папері. Багато з них утілюють проєкти безпосередньо. Так, наприклад Міжнародна організація з міграції (МОМ) у 2023 році провела

національне опитування ветеранів і на основі його результатів спільно з урядом запускає програми перекваліфікації для ветеранів та інформаційні кампанії [6]. Світовий банк і ЄС планують фінансувати створення центрів ветеранського розвитку в різних регіонах. НАТО допомагає з упровадженням систем психологічної реабілітації (в Україні з 2015 р. діє програма НАТО з реабілітації поранених військових, яка нині розширюється) [9]. Отже, міжнародна спільнота надає як експертну, так і ресурсну допомогу для професійної реабілітації ветеранів. Україні вкрай важливо скористатися цими можливостями. Координуючи найкращі світові практики з власним досвідом, в Україні ми можемо вибудувати ефективну систему, яка допоможе тисячам захисників і захисниць із гідністю, підтримкою й новими перспективами перейти від військової служби до мирного та продуктивного життя.

Висновки. Підсумком аналітичного дослідження стала статистика, яка засвідчила великі виклики: високий рівень безробіття серед українських ветеранів і значну поширеність психотравмивних наслідків. Водночас міжнародний досвід демонструє, що за наявності цілеспрямованих програм підтримки ці проблеми можуть бути пом'якшені. Зниження безробіття ветеранів до рівня загальнонаціонального (або й нижче) та забезпечення кожному, хто потребує, доступу до ментального здоров'я. Це досяжні цілі, про що засвідчують приклади інших країн. Україна нині перебуває на початку цього шляху й акумулює як власні дані, так і чужий досвід для подолання означених викликів.

Реінтеграція ветеранів – багатогранний виклик, що вимагає одночасно медичних, соціальних та економічних рішень. Сучасні підходи ставлять ветерана як суб'єкта в центр уваги, наділяють його інструментами для самопомогі (психоосвіта, навички подолання травми), забезпечують індивідуальний супровід (case-management) та усувають бар'єри на шляху до працевлаштування. В Україні, яка має один із найбільших у світі досвід сучасної війни, уже зараз генеруються власні інновації в цій сфері (ветеранські простори, цифрові сервіси, мережеві ініціативи самих ветеранів). Подальше посилення аналітичної підтримки (збір даних, наукові дослід-

ження ефективності інтервенцій) і врахування рекомендацій міжнародних структур сприятиме тому, що жертви, принесені українськими воїнами, не обернуться втраченим поколінням, навпаки, ветерани стануть мотором відновлення й розвитку суспільства, отримавши

заслужені можливості для реалізації в мирному житті.

Перспективою подальших досліджень є вивчення досвіду роботи вітчизняних організацій і чинних в Україні програм щодо працевлаштування ветеранів.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Бойко С. Поліпшення психологічного стану населення в умовах довготривалої війни. Центр економічних і соціальних досліджень, 2025. URL: <https://surli.lu/gwqlnz>.
2. Відкриття героїв реабілітації України: ключова роль соціальних працівників у воєнний час. Програма розвитку Організації Об'єднаних Націй. 2023. URL: <https://surli.li/zcljfm>.
3. Гостра реакція на стрес. Посттравматичний стресовий розлад. Порушення адаптації : Уніфікований клінічний протокол первинної та спеціалізованої медичної допомоги / МОЗ України. УКПМД. 2024. URL: <https://surli.cc/xjarmd>.
4. Кривець Н.В. Міжнародна організація праці (МОП). Енциклопедія історії України / В.А. Смолій (гол. ред); НАН України. Інститут історії України. Київ : Наукова думка, 2009. Т. 6. 790 с.: іл.. URL: http://www.history.org.ua/?termin=Mizhnarodna_organizatsiya_pratsi.
5. Михайлова К. Рівень безробіття серед українських ветеранів зріс до 30,95% у 2024. *The page. новини*. 2024. URL: <https://surli.li/frfejn>.
6. Міністерство національної єдності України. Міжнародна організація з міграції (МОМ) проводить загальнонаціональне опитування ветеранів, членів їхніх родин, членів родин загиблих ветеранів і ветеранських громадських організацій. *GOV.UA*. 2023. URL: <https://surli.li/wvkiwt>.
7. Міністерство у справах ветеранів України. Рівень безробіття серед ветеранів зростає: дослідження. 2024. URL: <https://surli.li/mrprki>.
8. Новий простір для ветеранів відкрився в Іванівці, Чернігівська область, за підтримки Німеччини та ПРООН. Україна. Програма розвитку Організації Об'єднаних Націй. 2025. URL: <https://surli.cc/njkjkv>.
9. Про затвердження Річної національної програми співробітництва Україна – НАТО на 2015 рік : Указ Президента України від 23 квітня 2015 року № 238/2015 / Офіційне інтернет-представництво Президента України. URL: <https://surli.lu/qediin>.
10. Простір розташований у Центрі соціальних служб Вознесенської міської ради та надає підтримку ветеранам та їхнім сім'ям: Програма розвитку Організації Об'єднаних Націй. 2025. URL: <https://surli.cc/qtruos>.
11. Amsalem D., Haim-Nachum S., Lazarov A., Levi-Belz Y., Markowitz J. C., Bergman M., Rafaeli A. K., Brenner L. A., Nacasch N., Wainberg M. L., Lurie I., Mendlovic S., Neria Y. The effects of war-related experiences on mental health symptoms of individuals living in conflict zones: a longitudinal study. *Scientific reports*. 2025. № 15(1). P. 889. <https://doi.org/10.1038/s41598-024-84410-3>.
12. Forichon K. "Considering human capital in a multi-dimensional analysis of fragility" OECD Development Co-operation Working Papers. Paris : OECD Publishing, 2020. № 80.
13. Guidance Note on Supporting Community-Based Reintegration of Former Members of Armed Forces and Groups. UNDP. EPC. FBA. 2024. URL: <https://surli.cc/yxdfqg>.
14. Mental and physical health. Assessment and treatment. OSI Clinics. Veterans Affairs Canada. URL: <https://surli.li/xjiidb>.
15. Mental Health at Work. World Health Organization (WHO). 2024. URL: <https://surli.li/wumjqu>.
16. MHP Standing Together (МХП «Попуч») (2023). URL: <https://surli.cc/pjasys>.
17. Mosalpuria K., Bailey E. V., Ko Hyunkyu Hansen E. J., Wilson F. A. Chronic Physical and Mental Health Conditions Associated With Employment Status in Veterans. *AJPM Focus*. 2024. № 3(4):100242. P. 1–10. <https://doi.org/10.1016/j.focus.2024.100242>.
18. OECD (2025). OECD Economic Surveys: Ukraine 2025, OECD Publishing, Paris. URL: <https://doi.org/10.1787/940cee85-en>.
19. Problem Management Plus (PM+): individual psychological help for adults impaired by distress in communities exposed to adversity (generic field-trial version 1.1). Geneva : World Health Organization, 2018. Licence : CC BY-NC-SA 3.0 IGO. URL: <https://surli.li/oqnaow>.
20. Rehabilitation 2030: A Call for Action. World Health Organization (WHO). 2017. URL: <https://surli.cc/xujnsnt>.
21. Scars on their Souls: PTSD and Veterans of Ukraine. Kyiv, 2023. URL: <https://surli.lu/sllbbe>.
22. Schlenger W.E., Corry N.H. Four Decades Later: Vietnam Veterans and PTSD. 2015. URL: http://vavveteran.org/35-1/35-1_longitudinalstudy.html.

23. Schneider M., Werner S., Yavnai N., Ben Yehuda A., Shelef L. Israeli soldiers' intentions and actions toward seeking mental health help: Barriers and facilitators. *Journal of clinical psychology*. 2023. № 79(2). P. 449–465. <https://doi.org/10.1002/jclp.23431>.
24. Schwam D., Marrone J.V. Veterans' Employment During Recessions: Veterans' Issues in Focus. Santa Monica, CA: RAND Corporation, 2023. URL: <https://www.rand.org/pubs/perspectives/PEA1363-7.html>.
25. Sereda P., Machlouzarides M., Novosolova N., Uretici S. Returning Home: Understanding the Perspectives of Veterans in Ukraine after the 24th of February 2022. Findings from the reSCORE. 2023. URL: <https://surl.lu/ktmmkg>.
26. USAFacts team. How is the standard of living changing for veterans? Veterans in the US earn higher incomes and have lower unemployment and poverty rates than the general population. 2025. URL: <https://surl.li/htssdu>.
27. World Health Organization and International Labour Organization. Mental health at work: policy brief. CC BY-NC-SA 3.0 IGO licence. 2022. URL: <https://surl.li/eyzuxi>.
28. World mental health report: transforming mental health for all. Geneva: World Health Organization; 2022. Licence: CC BY-NC-SA 3.0 IGO. URL: <https://surl.li/jvonrj>.

REFERENCES:

1. Bojko, S. (2025). Polipshennya psihologichnogo stanu naselennya v umovah dovgotrivaloyi vijni. Centr ekonomichnih i socialnih doslidzhen [Center For Economic And Social Studies]. Retrieved from: https://niss.gov.ua/sites/default/files/2025-03/az_psihologichna-dopomoga_19032025.pdf [in Ukrainian].
2. Vidkryttia Heroiv reabilitatsii Ukrainy: kliuchova rol sotsialnykh pratsivnykiv u voiennoi chas [Discovering Ukraine's rehabilitation heroes: the key role of social workers in wartime] (2023). United Nations Development Programme. Retrieved from: <https://surl.li/zcljfm> [in Ukrainian].
3. "Hostra reaktsiia na stres. Posttravmatychnyi stresovyi rozlad. Porushennia adaptatsii" ['Acute stress reaction. Post-traumatic stress disorder. Adaptation disorder'] (2024). MOZ Ukrainy. UKPMD. Retrieved from: <https://surl.li/cc/xjarmd> [in Ukrainian].
4. Kryvets, N.V. MIZHNARODNA ORHANIZATSIYA PRATSI (MOP) [INTERNATIONAL LABOUR ORGANISATION (ILO) (2009). Entsyklopediia istorii Ukrainy: (T. 6, 790 c. i.t.). Smolii V.A. (Chief Ed). National Academy of Sciences of Ukraine. Instytut istorii Ukrainy. Kyiv: Naukova Dumka Publishing House. Retrieved from: http://www.history.org.ua/?termin=Mizhnarodna_organizatsiya_pratsi [in Ukrainian].
5. Mykhailova, K. (2024). Riven bezrobittia sered ukraïnskykh veteraniv zris do 30,95% u 2024 [Unemployment among Ukrainian veterans rose to 30.95% in 2024]. The page. NEWS. Retrieved from: <https://surl.li/frfejn> [in Ukrainian].
6. Mizhnarodna orhanizatsiia z mihratsii (MOM) provodyt zahalnonatsionalne opytuvannia veteraniv, chleniv yikhnikh rodyn, chleniv rodyn zahyblykh veteraniv i veteranskykh hromadskykh orhanizatsii [The International Organisation for Migration (IOM) is doing a nationwide survey of veterans, their families, families of deceased veterans, and veteran community organisations] (2023). Ministry of National Unity of Ukraine. GOV.UA. Retrieved from: <https://surl.li/wvkiwt> [in Ukrainian].
7. Ministry of Veterans Affairs of Ukraine (2024). Riven bezrobittia sered veteraniv zrostaie: doslidzhennia [Unemployment among veterans is rising: study]. Retrieved from: <https://surl.li/mrprki> [in Ukrainian].
8. Novyi prostir dla veteraniv vidkryvsia v Ivanivtsi, Chernihivska oblast, za pidtrymky Nimechchyny ta PROON [A new space for veterans has opened in Ivanivka, Chernihiv region, with support from Germany and UNDP] (2025). United Nations Development Programme. Retrieved from: <https://surl.li/cc/njkjkw> [in Ukrainian].
9. Pro zatverdzhennia Richnoi natsionalnoi prohramy spivrobitnytstva Ukraina – NATO na 2015 rik: Ukaz Prezydenta Ukrainy vid 23 kvitnia 2015 roku №238/2015 [On the approval of the Annual National Programme of Ukraine-NATO Cooperation for 2015: Decree of the President of Ukraine № 238/2015 of 23 April 2015] – Official website of the President of Ukraine. Retrieved from: <https://surl.li/qediin> [in Ukrainian].
10. Prostir roztashovanyi u Tsentri sotsialnykh sluzhb Voznesenskoi miskoi rady ta nadaie pidtrymku veteranam ta yikhnim simiam [The space is located in the Social Services Centre of the Voznesensk City Council and provides support to veterans and their families] (2025). United Nations Development Programme. Retrieved from: <https://surl.li/cc/qtruoc> [in Ukrainian].
11. Amsalem, D., Haim-Nachum, S., Lazarov, A., Levi-Belz, Y., Markowitz, J.C., Bergman, M., Rafaeli, A.K., Brenner, L.A., Nacasch, N., Wainberg, M.L., Lurie, I., Mendlovic, S., & Neria, Y. (2025). The effects of war-related experiences on mental health symptoms of individuals living in conflict zones: a longitudinal study. *Scientific reports*, 15(1), 889. <https://doi.org/10.1038/s41598-024-84410-3> [in English].
12. Forichon, K. (2020) "Considering human capital in a multi-dimensional analysis of fragility". *OECD Development Co-operation Working Papers, № 80*. Paris: OECD Publishing [in English].
13. Guidance Note on Supporting Community-Based Reintegration of Former Members of Armed Forces and Groups (2024). UNDP. Retrieved from: <https://surl.li/cc/yxdfqg> [in English].

14. Mental and physical health. (n.d.) Assessment and treatment. OSI Clinics. Veterans Affairs Canada. Retrieved from: <https://surl.li/xjiidb> [in English].
15. Mental Health at Work (2024). World Health Organization (WHO). Retrieved from: <https://surl.li/wumjqu> [in English].
16. MHP Standing Together (2023). Retrieved from: <https://surl.cc/pjasys> [in English].
17. Mosalpuria, K., Bailey, E.V., Ko, Hyunkyu Hansen E.J. & Wilson, F.A. (2024). Chronic Physical and Mental Health Conditions Associated With Employment Status in Veterans. *AJPM Focus*, 3(4):100242. P. 1–10. <https://doi.org/10.1016/j.focus.2024.100242> [in English].
18. OECD (2025). *OECD Economic Surveys: Ukraine 2025*. OECD Publishing, Paris. Retrieved from: <https://doi.org/10.1787/940cee85-en> [in English].
19. Problem Management Plus (PM+): individual psychological help for adults impaired by distress in communities exposed to adversity (generic field-trial version 1.1) (2018). Geneva: World Health Organization. Retrieved from: <https://surl.li/oqnaow> [in English].
20. Rehabilitation 2030: A Call for Action (2017). World Health Organization (WHO). Retrieved from: <https://surl.cc/xujst> [in English].
21. Scars on their Souls: PTSD and Veterans of Ukraine (2023). Kyiv. GLOBSEC Kyiv Office. Retrieved from: <https://surl.li/aebwfc> [in English].
22. Schlenger, W.E., & Corry, N.H. (2015). Four Decades Later: Vietnam Veterans and PTSD. Retrieved from: http://vavveteran.org/35-1/35-1_longitudinalstudy.html [in English].
23. Schneider, M., Werner, S., Yavnai, N., Ben Yehuda, A., & Shelef, L. (2023). Israeli soldiers' intentions and actions toward seeking mental health help: Barriers and facilitators. *Journal of clinical psychology*, 79(2), 449–465. <https://doi.org/10.1002/jclp.23431> [in English].
24. Schwam, D. & James, V. (2023). Marrone, Veterans' Employment During Recessions: Veterans' Issues in Focus. Santa Monica, CA: RAND Corporation. Retrieved from: <https://www.rand.org/pubs/perspectives/PEA1363-7.html> [in English].
25. Sereda, P., Machlouzarides, M., Novosolova N., & Uretici, S. (2023). Returning Home: Understanding the Perspectives of Veterans in Ukraine after the 24th of February 2022. Findings from the reSCORE. Retrieved from: <https://surl.li/ktmmkg> [in English].
26. USAFacts team. (2025). How is the standard of living changing for veterans? Veterans in the US earn higher incomes and have lower unemployment and poverty rates than the general population. Retrieved from: <https://surl.li/htssdu> [in English].
27. World Health Organization and International Labour Organization (2022). Mental health at work: policy brief. URL: <https://surl.li/eyzuxi> [in English].
28. World mental health report: transforming mental health for all (2022). Geneva: World Health Organization. Retrieved from: <https://surl.li/jvonrj> [in English].

Дата надходження статті: 30.07.2025

Дата прийняття статті: 05.09.2025

Опубліковано: 27.10.2025